

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 06.05.2017
Yayın Kabul Tarihi: 02.08.2017

Osmanlı Döneminde Tarih Öğreniminin Tarihçesi

History Of History Learning During Ottoman Period

Yrd. Doç. Dr. Serdar ERKAN *

Öz:

Çalışmanın amacı tarih öğreniminin tarihinden hareketle Osmanlı döneminde tarih eğitimi veren kurumlar ve bu kurumların programlarında yer alan tarih dersleri hakkında bilgiler verilmiştir. Osmanlı tarih eğitim anlayışı, bu anlayışın ders program ve müfredatına yansımaları tartışılmıştır. Aynı zamanda Osmanlı tarihçiliği ve tarih yazıcılığının geçirmiş olduğu kronolojik süreçte ortaya konulmuştur. Osmanlı siyasi tarihinin eğitim ve öğrenim hayatına yönelik etkileri ve bu etkilerin ortaya çıkarttığı sonuçlar ifade edilmiştir. Osmanlı Devletinin dağılma sürecinde ortaya çıkan batı etkisindeki ıslahat hareketleri ile birlikte tarih eğitimi ve öğrenimde meydana gelen değişimler anlatılarak bu değişimlerin yeni Türkiye Devleti'nin kuruluşundan itibaren izlenecek Türk tarih politikasına ve tarih eğitime etkileri ortaya konulmuştur. Çalışmanın gerçekleştirilmesinde mevcut literatür esas alınarak ayrıntılı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: tarih, tarih eğitimi, tarih öğrenimi, Osmanlı Devleti, meşrutiyet

Abstract:

The aim of this study is to present the institutions providing history education during the Ottoman period based on the history of history learning, along with the information about the history lessons involved in these institutions. Moreover, the mentality of the Ottoman History training, and the reflection of this understanding

* Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, serdar.erkana@dicle.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-6096-749X>

on the course programme and curriculum were discussed. Likewise, we revealed the Ottoman historiography and, chronological process that it evolved. The effects of the Ottoman political history on the education and training life, as well as the consequences arisen from these effects were also pointed out. Along with the restructuring movements under the influence of the West emerging during the collapse of Ottoman State, the changes occurring in the history education and training were described, and the effects of these changes on the new Turkish History Policy and History education to be followed by the foundation of Turkish state were also put forward. On the basis of the existing literature, an extensive literature scanning was carried out for the fulfilment of the study.

Keywords: history, history education, history learning, Otoman State, constitutional monarchy

Osmanlı Döneminde Tarih Öğreniminin Tarihçesi

XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar Osmanlı sivil eğitim sisteminin Sıbyan mektepleri ve medreselerden oluştuğu görülmektedir. Türkiye’de öğretmen yetiştirme çabalarının başlangıcı Fatih Sultan Mehmet’in hükümdarlığına kadar uzanmaktadır. Fatih Sultan Mehmet Eyüp ve Ayasofya Medreseleri’nde Sıbyan Mektebi muallimi olacaklar için genel medreselerden farklı bir program öngörmüştür. Bu programda muallim olacaklar; Arapça, Sarf ve Nahiv, Edebiyat (Maani, Beyan, Bedi), Mantık, Adab-ı Mubahase ve Usul-i Tedris, Münakaşalı Akaid (İlm-i Kelam), Riyaziyat (Hendese ve Heyet). Hesap dersi Hendese içinde, Coğrafya dersi Heyet (Sema ve Arz) içinde, **Tarih** de edebiyat içinde okutuluyordu. (Akyüz, 2004: 82)

Osmanlı Devleti döneminde tarih anlayışı, eğitim ve öğretimde içerik bakımından gerekli zenginlikten mahrum kalmıştır. Osmanlı tarih eğitim anlayışı, ümmet tarih anlayışını temel almaktaydı. Bu tarz anlayışta Osmanlı Devleti’nin iç siyasi gereği takip ettiği politikaların tesiri oldukça büyüktür. Osmanlı, imparatorluk yapısı gereği ümmetçilik ideolojisini benimsemiş olduğundan eğitim ve öğretim sistemi de ister istemez bu durumdan etkilenmiştir.

Osmanlı Devleti’nin geleneksel okul sisteminde tarih dersi diye ayrı bir ders olmayıp, derslerde tarih adına; yalnızca peygamberlerin ve İslam büyüklerinin hayat hikâyeleri (siyer-i nebi) anlatılırdı. Ümmet tarih anlayışında Türklerin: İslamiyet’ten önceki tarihleri ve İslamiyetin yayılmasındaki büyük hizmetleri bahis konusu olmuyordu. Osmanlı Devletinin tarihi, konu olarak İslamiyet’in doğuşu ile başlar, İslamiyet’in yayılışında, “Dört Halife” dönemi, “Emevi” ve “Abbasi” devletleri tarihinden sonra Selçukludan kısa bir bahisle geniş bir şekilde Osmanlı Devleti’nin tarihine geçiliyordu. Kısacası Hun, Göktürk, Uygur, Karahanlı, Oğuzlar ve Altınorda gibi devletlerden bahsedilmeden Osmanlı tarihine giriliyordu. Hanedan tarihi şeklinde telakki edilmeye başlanan tarih anlayışı, dönemin vakanüislerine de etki etmiş ve vakanüisler de eserlerini bu şekilde vermişlerdir. (Aksoy, 2003:1)

Osmanlı eğitim kurumlarında okutulan tarih bilgisi esasen İslam tarihine ait konular olup Osmanlı öncesi Türk tarihi ve özellikle İslamiyet öncesi Türk tarihi yaygın olarak bilinmiyordu. Osmanlı tarihçilerinden çok azı Osmanlı öncesi ve İslamiyet öncesi tarihe ilgi duymuşlar ve bu konuda eserler yazmışlardır. Osmanlı Devleti'nin Kozmopolit yapısı da Türk tarihiyle özel olarak ilgilenilmesini engellemişti. Her ne kadar Osmanlı padişahları yaptırdıkları soy ağacının Oğuz Han'a gitmesiyle övünmüşlerse de İslamiyet öncesi dönem ve sonrası, Osmanlı tarih birikimi içinde fazla yer almamıştır. (Aksoy, 2003:2)

Osmanlı tarihçiliğinin veya tarih yazıcılığının tek bir konuyu esas almadığı söylenebilir: Ne tek başına İslama, ne din propagandası yoluyla yayılan etnik gruba, ne de Türkler gibi tek bir ırka hasredilmiştir. Osmanlı tarihçiliği imparatorluk siyasetinin bir ürünü olarak hepsinin bir karışımından oluşuyordu. Diğer imparatorluk tarihleri gibi geleneksel Osmanlı tarihçiliği de temelde gelecekte hatırlamak amacıyla olayların destansı bir aktarımı yoluyla siyasal meşruluk için bir temel oluşturuyordu.(Ortaylı, 2005: 66-67)

Fransız İhtilâlinin yaydığı "Hürriyet, eşitlik ve milliyetçilik" kavramları bütün dünyayı etkilemiş ve imparatorlukların yapısını sarsmaya başlamıştır. Hiç şüphesiz bu fikirlerden biri olan "milliyetçilik" akımı çok uluslu yapıdaki Osmanlı Devletini de etkilemeye başlamıştır. Osmanlı tebaasının gayr-ı Türk unsurlarının bu ideolojiden etkilenmeleri batılı devletlerin telkin ve tahrikleri sonucunda olarak Türk düşmanlığı şeklinde beliriyordu.

Fransız İhtilâlinin yaydığı milliyetçilik fikrinin getireceği yıkıcı etkileri azaltmak maksadı ile Osmanlı Devletini oluşturan "Türk, Gayr-î Müslim ve Türk olmayan Müslüman unsurları bir arada tutmak ve Osmanlı saltanatı-Osmanlı vatani ve müşterek menfaatler etrafında birleştirmek maksadı ile Tanzimat fermanı ile "Osmanlılık" fikri hayata geçirilmiştir. Bu ideolojinin de tesiri ile devlet politikasının gereği olarak tarih, Osmanlı tarihiyle sınırlı tutulmuştur. İslahat Fermanı ve ardından I. Meşrutiyetin ilanı ile devam eden bu politika; 93 harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus savaşının çıkması ile son bulmuştur. Parlamento feshedilmiş ve İslâmcılık politikasına yerini bırakacaktır.

Tanzimat döneminin en belirgin özelliği geleneksel yöntemlerden pragmatik yöneme bir geçiş olmuştur. Birçok tarihçi, daha iyi hükümet politikaları üretebilmek amacıyla tarihi olayların nedenlerini ve sonuçlarını araştırmak, açıklamak ve hatta bazen eleştirmek yoluyla anlatımda bulundular. (Togan, 1985:2-3)

Türk yenileşme hareketinde Tanzimat fermanı (1839) büyük bir dönemeçtir. Bu dönemeçte etkilenen kurumlardan biri de hiç şüphesiz eğitim oldu. Eğitimin yenileştirilmesi geliştirilmesi, devleti felakete gidişten kurtaracak bir yol olarak görüldü. Eğitim bilim olarak görüldü ve bu alanda ilk defa kitaplar yazılmaya başlandı. Medrese dışındaki örgün eğitimde ilk, orta ve yüksek şeklinde bir derecelendirilmeye gidildi. (Yalçın-Akbıyık, 2000:104)

Osmanlılık fikri, devlet adamları için nasıl olursa olsun Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü korumak ve devleti yaşatmaktır. Türk aydınları için ise hem devleti yaşatmak hem de devlet içinde Türk unsurunun önemini ve önceliğini muhafaza etmektir. Bu siyasî girişimlerinde Türk aydını önce Türk dilini koruma şeklinde bir refleks göstermiş ve ilerleyen dönemde tarihî köklerine inerek bu eğilimlerini güçlendirmeyi sürdürmüşlerdir. Osmanlılık Gayr-î Müslimler, gayr-î Türkler için kendilerini istiklâle götüren bir yol olmuştur. Türkçüler ve İslâmcılar için kozmopolit bir anlam ifade eden bu akım, Avrupalı emperyalist devletler için kapitülasyon, imtiyaz, taviz, Hıristiyan unsurların özerkliğine veya istiklâlini ifade ediyordu.

Osmanlı tebaası olan; Türk ve Türk olmayan Müslüman unsurları bir arada tutmak maksadı ile İslâmcılık ideolojisi uygulanmaya konmuştur. Bu uygulamanın sonuçları her alanda olduğu gibi eğitimde de kendini gösterecektir. İslâmcılık politikasının uygulayıcısı olarak bilinen II. Abdülhamit döneminin tarih müfredatına bakıldığında, müfredatın çok büyük bir bölümünü Osmanlı ve İslâm tarihinin içerdiği görülür. Öğrencilere İlkokul ve orta-okulda yalnızca Osmanlı ve İslâm tarihi öğretilmiş, dünya tarihine ancak lisenin son yıllarında yer verilmiştir. Diğer yandan müfredatta yer alan bu tarih derslerinin tam anlamıyla nasıl okutulduğu konusunda da belirsizlik mevcuttur. Bu dönemde yetişmiş kişilerin hatıratlarına bakıldığında tarih derslerinin ihmal edildiği izlenimi oluşmaktadır.

İslâmcılık hareketi isminin hilâfına, dinî (teolojik) olmaktan öte siyasî bir nitelik taşır. Bu siyasî akımın II. Abdülhamid devrinde bir politika hâline gelmesini göz önünde tutarak İslâmcılıkla, II. Abdülhamid'in siyasetini aynı kabul eden görüşler mevcuttur. Aslında bu beraberlik tarihin ve şartların bir araya getirdiği bir beraberlik sayılmalıdır.

Fikri ideolojilerden bu kadar bahsetmemizin gerekçesi dönem dönem uygulanan devlet politikalarının eğitim öğretim kurumlarına ve özellikle bu kurumlarda öğretilen tarih derslerine etkisinin tartışılmaz olduğudur. Bu fikri ideolojilere yer vermemizin sebebi cumhuriyet öncesi tarih öğretiminin izlediği seyir hakkında bilgi vermektir.

II. Abdülhamid'in 1908'de II. Meşrutiyeti ilân etmesi sonucu İttihat ve Terakki (Jön Türkler)'nin idareyi ele almasıyla yeni bir fikri hareket ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan Türkçülük hareketi yakın tarihimizde siyasî bir temele oturmadan önce diğer akımlarda benzerine rastlanamayacak bir şekilde ilhamını ilmî çalışmalardan almıştır. Türklük ve Türkçülük şuuru, ilhamını ilmî çalışmalara borçlu olmakla birlikte Türkçülüğü bir fikir akımı olarak ortaya çıkaran saik hiç şüphesiz sosyal ve siyasal şartlardır. Osmanlı Devleti'nin geleneksel yapısı Türk unsurunun ön plâna çıkıp sivrilmesini önlediği gibi dinî ve millî akımların doğmasına uygun bir ortam hazırlamıyordu.

18. yüzyıldan başlayarak, başlı başına bir disiplin olarak ortaya çıkan Türkoloji, Osmanlı aydınlarına o güne kadar fark edemedikleri yeni bir vakayı haber veriyordu. Roma, Bizans özellikle de Çin ve İslâm kaynakları üzerinde çalışarak İslâmi-

yetten önceki doğu Türklüğü hakkında yeni bilgiler ve görüşler üreten Türkologlar, Türk tarihinin unutulmuş ama Osmanlı Devleti'nin güttüğü siyaset gereği, reddedilmiş kısmına açıklık getirdiler. Avrupa'ya tahsile giden Türk gençleri ve bir kısım Polonyalı mülteciler bu bilgileri Osmanlı coğrafyasına taşıyan iki vasıta oldular. Abel Remusat, Silvestre de Sacy, Arminius Vambery, Grauesset, Arthur Davids, Gyula Nemeth, Annemarie Von Gabain, Leon Chaun, Lajos Ligeti, Wilhelm Radloff, Po Pelliot, Wilhelm Thomsen ve Wilademir Barthold vbg. bilginlerin eserleri böylece Türk kamuoyuna ulaşabildi. Batı, Osmanlı gelişmesinin zihninde yarattığı etkinin tesiri ile Türk unsuruna duyduğu antipatiyi sık sık fiiliyata geçirmekten geri kalmıyordu. Bu düşmanlık her fırsatta Türk aleyhtarı bir politikaya dönüşüyordu. Osmanlı idaresindeki azınlıklar da bu gibi fikirlerle tahrik ediliyordu. Böyle bir ortamda Osmanlı aydınları arasında Türkçülük fikrinin zemin bulması çok tabiiydi. Bu arada batıda, Osmanlı-Türk unsuruna karşı güdülen politika iki yönlü karakter göstermekteydi. Bir yandan Türklüğü aşağılayan ve Türklük aleyhinde propaganda yapmaktan geri durmayan Batı, diğer taraftan Türk tarihinin karanlık devirlerini gün ışığına çıkararak Türklerin İslam'dan önce de devlet kurmakta ve yönetmede mahir olduklarını ortaya koyuyordu. Bunlar arasında Gobineau tarafından ortaya atılan ve beyaz ırkın, diğer ırkları yönetmekteki üstünlüklerini yaradılıştan kaynaklandığını ileri süren görüş de etkili olmuştur. (Kodaman, 1986: 63)

Osmanlı Devleti'nde çağdaş anlamda tarih yazımı 19. yüzyıl sonlarında milliyetçi hareketlere paralel olarak benzer bir biçimde gelişmiştir. (Behar, 1992: 19) Türkiye'de bu genellemenin dışında tutulamaz. Ulus-devlet aşamasına geçilmesi ile tarihin yeniden yazılmaya başlanması aşağı yukarı eş zamanlıdır.

Türkçülük akımını besleyen bu etkiler başlangıçta siyasî bir gelişmeye yol açmadı. Devletin çok uluslu yapısı içinde esasen Türkçülüğün siyasî bir yapı kazanması beklenemezdi. İlk kıpırtılar tamamen fikri alanda meydana geldi. Zaman içinde Türkçe'nin bir imparatorluk dili özelliğinin kazanarak Arapça ve Farsça kelime kuralları ile genişlemesi, konuşma ve yazı dili arasındaki farklılıklar Osmanlı aydınının öteden beri dikkatini çeken bir çelişkiyi ifade ediyordu. Türk dilinde görülen bu bozulmadan sonra dilde Türkçülükle başlayan bu hareket daha sonra kendisini zaman içinde zenginleştirip kuvvetlendirecektir. Ahmet Vefik Paşa, Süleyman Paşa, Şemseddin Sami ve Necip Asım'ın yaptığı tercüme, sözlük ve İslamiyet'ten önceki Türk tarihine dayanan tarih kitapları bu dönemde ortaya çıkmıştır.

Tarih bir ders olarak ilk kez Tanzimat reformlarından sonra okul programlarına girdi. 1896 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi ile ilk düzenli okul müfredatı hazırlanırken, tarih dersi bu müfredatın bir parçası olarak kabul edilmiştir. Fransız liselerini örnek alan bu müfredat hiçbir zaman tam anlamıyla hayata geçirilemeye de- dönemin yöneticilerinin genelde eğitime, özelden tarih eğitimi bakışını göstermesi açısından önemlidir. Nizamnamenin uygulanamamasında, kısa bir süre sonra tahta geçen II. Abdülhamit'in rolü büyüktür. (Yücel, 1938:228)

1908 Jön Türklerin hareketiyle başlayan II. Meşrutiyet döneminin tarih müfredatında yaptığı en önemli değişiklik, dünya tarihinin ki büyük oranda Avrupa

tarihini içeriyordu- etkisini artırmış olmasıdır. O zamana kadar müfredat programında toplam sekiz (8) saat olarak görünen dünya tarihi onbir (11) saate çıkarılmıştır. Ayrıca ilkokul programlarına da ilk kez dünya tarihi konuları alınmıştır. (Yücel: 1938: 96) İttihatçı-Jön Türk hareketinin milliyetçi dünya görüşüne sahip olmalarına rağmen liberal ve evrensel bir tarih öğretimi benimsediklerini gözlemlemekteyiz.

II. Meşrutiyetle birlikte Tarih öğretiminin fonksiyonuna yönelik yeni görüşler ortaya çıkmıştır. Örneğin dönemin en önemli tarih ders kitabı yazarı Ali Reşat'a göre, tarih eğitiminin fonksiyonu, eğitim basamaklarına göre üçe ayrılabilir: İlkokulda pedagojik, ortaokulda siyasi ve lisede bilimsel işlev. İlkokulda öğrenci, tarih dersi sayesinde, hiç görmediği dünyaları hayal ederek kendi dar çevresi dışına çıkabilir; ayrıca neden-sonuç ilişkisi kurmayı öğrenerek anlama yeteneğini geliştirir. Orta okulda öğrenci insanlığın nasıl vahşi bir dünya dan uygar bir dünyaya geçtiğini, ortaçağda tiranların elinde tutsak olan halkların özgürlük ve egemenliklerini nasıl kazandıklarını öğrenerek siyasi bilincini geliştirir. Liseye gelen öğrenci için ise artık tarih sadece hakikatlere dayanan bir bilimdir. Bu dönemde öğrenci sosyolojik olguları, insanlığın inkişafının ve ilerlemelerinin nedenlerini öğrenir. Bu dönemin yetiştirdiği kişilerden biri olan Ali Reşat'ta evrensel ilerleme inancı son derece güçlüdür ve bu nedenle Ali Reşat herhangi bir siyasi güç, hatta herhangi bir ülke lehine yazılan ve öğretilen tarihi de reddeder. (Reşat, 1912: 50-55)

1915 tarihinde yani II. Meşrutiyet döneminin sonlarına doğru tarih eğitimi içeriğinin yeniden değişikliğe uğradığını görülmektedir. Bu dönemdeki programda göze çarpan ilk değişiklikler, genel olarak tarih dersinin sayısının (artık tarih dersi ilkokul ikinci sınıftan itibaren her yıl okutulmaktadır) ve özel olarak da bu dersler içinde Türk ve İslâm tarihinin sayıca oranının artmasıdır. Bu durum özellikle ilkokul için geçerlidir. O yıllarda bir şekilde eğitim imkânı bulan insanların çok büyük bölümünün yalnızca ilkokulu okuyabildikleri düşünülürse, önemli bir değişiklik karşılıklı karşıya kalındığı söylenebilir. Artık Osmanlı Devleti, vatandaşlarının kendilerini her şeyden önce Türk ve Müslüman hissetmelerini istiyor, küçük bir azınlığın Avrupa'dan ve dünyadan haberdar olmasını, evrensel değerleri benimseme ihtimalini yeterli görüyordu. Bu değişiklikte o dönemde Avrupa devletleriyle savaş hâlinde olmanın etkisinin olmasının yanı sıra İttihat ve Terakki Partisi'nin büyük ölçüde benimsediği Türkçülüğün de rolü vardır.

II. Meşrutiyetin başında dünya tarihi lehine değişen tarih öğretimindeki denge sonuna doğru Türk-İslâm tarihi lehine değişmiştir. Bu mevcut program 1922 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihten (1922) sonra ise hem İstanbul hem de Ankara hükümeti yeni müfredat programlarını yürürlüğe koymuştur. (Aksoy, 2003:7)

Osmanlı Devleti'nin programında 1915 öncesi döneme, yani liberal ve evrenselci eğitim anlayışına bir dönüş olmasına karşın, programında Türkçülüğün izlerini de görmek mümkündür. Beşinci sınıfta Osmanlı tarihine "Türklerin Kökeni" ve İslâm öncesi Türk hükümetleri ile başlaması ya da Osmanlılar yerine "Osmanlı Türkleri" ifadesinin kullanılması buna örnektir.

Ankara'nın programı İstanbul'unkine göre 1915 müfredatına daha yakındır; ancak, Türk tarihine vurgu ondan çok daha fazladır. İslâmiyet öncesi Türklerle ilgili bölümler daha ayrıntılıdır. Bu programda göze çarpan en önemli yenilik, ilk kez başlangıcından şimdiki zamana kesintisiz bir biçimde gelen bir Türk tarihi anlayışının ortaya çıkarılmasıdır. Ayrıca Cengiz, Timur, Babür gibi şahsiyetler artık Moğol değil Türk olarak anlatılmaktadır. (Kaya, 2002: 45)

Modern anlamda “Türk tarihçiliği/tarih yazımı” olarak ağırlıklı olarak kastedilen, Cumhuriyet döneminde verilmiş eserlerdir. Bugün artık Osmanlı ile Cumhuriyet arasında kesin bir kopuş olduğu fikrinin yerine, kademeli olarak gelişen, devamlılık anlayışı daha doğru bir tespit olacaktır. Bu açıdan Ahmet Cevdet Paşa, Abdurrahman Şeref, gibi ilim ve devlet adamları modern tarihçiliğin, Süleyman Paşa, Mehmet Tevfik, Necip Asım (Yazıksız) gibi şahsiyetleri de “Türk” tarihçiliğinin öncüleri sayılabilir. Fakat bu sayının oranı Cumhuriyet dönemine nazaran ciddi bir çoğunluk arz etmemektedir.

Eğitim tarihimizde öğretmen yetiştirmede nitelik arayışları da yaşanmıştır. Bu konudaki ilk nitelik arayışı Darulmuallimin Müdürü Ahmet Cevdet Efendi'nin bu okul için bir nizamname yapması ile görülür. Ahmet Cevdet Efendi daha çok yeni (1848) açılmış Darulmuallimin'in temellerini bu nizamname ile sağlamlaştırmak istemiş ve öğretimi düzenli, etkili hâle getirmiştir. O, “öğretmenin saygınlığı” gibi yepyeni bir düşüncüyü ileri sürerek, Darulmuallimin'i medresenin etkisinden, öğrencileri de medreselerin tutum ve davranışlarından korumaya çalışmıştır.

Öğretmen yetiştirmede ikinci nitelik arayışı, Satı Beyin 1909-1912 yılları arasında Darulmuallim'in müdürü iken yapmış olduğu girişimlerdir. Toplumda yaygın kanının aksine, herkesin öğretmen olamayacağını, öğretmenliğin bir takım yetenekler ve bilgiler gerektirdiğini savunmuştur. Ona göre öğretmenler asıl eğitim ve öğretimi çok iyi bilmelidirler. Her iki eğitim adamının da niteliğin hazırlıksız, plânsız, acele ile çok sayıda öğrenci ile sağlanamayacağını söylemişler, öğrenci sayısını azaltıp, onlara nitelikli bir eğitim vermişler ve daha iyi imkânlar sağlamışlardır. (Akyüz, 1996:7) Zaman zaman basit siyasi düşünceleri de öğretmen yetiştirmede hâkim olmuştur. Oysa öğretmenlik çok önemli bir meslektir ve öğretmenlerin yetiştirilmesinde yalnız ve yalnızca gerçek millî amaçlar, ülke ihtiyaçları ve nitelik arayışı göz önünde tutulmalıdır.

Türkiye’de tarih öğretimi 19. yüzyılın sonlarından bu yana modernizasyon, millî devlete geçiş, millî devlet ve millî kimlik inşası süreçlerinin bir parçası olarak ele alındı, icapları yüklendi. Bu durum yine aynı yıllarda askerî okullarda tarih dersinin ihdas edilmesiyle başlar. İlk tarih ders kitapları Avrupa ders kitaplarından uyarlanarak askerî okulları için yazılmıştır. Genel olarak 19. yüz yıl her yerde diplomatik ve askerî tarihin, devlet tarihinin, yukarıdan aşağıya ön plânda olduğu bir dönemdir ama Osmanlı askerî okulları için yazılan ilk modern tarih kitapları tamamen böyledir, çünkü askerî öğrenciler için yazılmıştır.

Batılı Türkologların çalışmaları sonucu Türklerin, bir millî topluluk olduğu, dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış olmalarından tarih, dil ve kültürlerinin zenginliği ortaya çıkmıştır. Böylece Türklerin tarihini Osmanlı tarihinden ibaret görmeyip İslâm öncesi devirlere kadar götüren Türkçü anlayışın teşekkülünde Batıdaki Türkoloji çalışmalarının büyük etkisi olmuştur. Bu çalışmalardan etkilenen Osmanlı aydınları, dillerini, tarihlerini, imparatorluk dışında yaşayan diğer soydaşlarını tanımaya yönelmiştir. Sonuçta bu Türkologların eserlerindeki bilgiler ideolojik arayış içinde bulunan ve yıkılışa karşı çare arayan Türk aydınları arasında Türklük şuurunun uyanmasında önemli roller oynamıştır. (Sarinay, 1994:52-53)

Türkçülük ülke içerisinde millî şuurun gelişmesine yardım etmesi bakımından önemlidir. Türk dilinin sadeleşmesi ve Türk tarihinin derinlik kazanması bilhassa okul çevrelerinde ve gençlik arasında millî benliği ortak bir şuur hâline getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde Türkçülük ve onun etrafında geliştirilen tezler, yeni devletin fikrî temellerini oluşturdu. Millî devleti hazırlayan Türkçülük fikri, kademeli olarak gerçekleştirilen lâik inkılapların da zeminini hazırlaması bakımından büyük önem taşır.

Osmanlı tarih yazıcılığının Cumhuriyet dönemi tarihçilerine doğrudan yansıyan en önemli özelliği “tarihin siyasal meşruluk için yazılmış” olmasıdır. Meşruluğu sağlamanın en kısa ve sağlam yolu ise tarihi yapanla yazanın aynı kişiler olmalarıdır. Osmanlı tarih yazıcılığının olumlu olan zengin olan özellikleri Cumhuriyet tarihçiliğine pek yansımamış oysa olumsuz olanları, özellikle siyasal çözümlenme düzeyinde genç cumhuriyet tarihçiliğinde devamlılık göstermiştir. (Behar, 1992: 58-59)

Avrupa'da tarih, önceden hükümdar namzetlerini idarecilik sanatına hazırlayan bir disiplin olarak görüldü. Özellikle, tarih uzun bir süre klasik dillerin öğretimi için gerekli materyali sağlayan bir yardımcı araç olarak kaldı. 16. yüzyıldan sonra, dini metinleri daha iyi anlamada gerekli tarihsel çerçeveyi sağladığı için tarih öğretiminin vurgulandığı dikkati çekmektedir. Tarihin bir bilim olarak edebiyattan kopuşu ve okullara bir ders olarak konması, siyasal milliyetçilik anlayışının yükselmesi ile eşzamanlı olarak 19. yüzyılda gündeme gelmiştir. Türkiyede'de Osmanlı İmparatorluğu döneminde Avrupa ülkeleri ile hemen hemen paralel bir dönemde tarih dersinin okul müfredatına girdiği görülmektedir (Safran, 2002:936).

Osmanlı Devleti'nde 1848 yılına kadar öğretmen yetiştirme ile ilgili hiçbir gelişme yaşanmamıştır. Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemini oluşturan okul kademelerinin yüzyıllar boyunca değişmeden devam etmesi medreselerdeki yozlaşma ve devletin her alanda gerilemeye başlaması, ilerlemesi için devleti yeni arayışlara yöneltmiştir. Osmanlı Devlet adamları özellikle Avrupa'da gelişmeleri kurtuluş çaresi olarak görmeye başlamışlardır. Devletin batıdaki gelişmelere ayak uydurmadıkça, özellikle orduyu batının savaş teknikleri ile donatıp onların metotları ile eğitmedikçe, yükselmenin hatta ayakta durmanın mümkün olamayacağı anlaşılmıştır (Koçer, 1991: 22).

Bu durum Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren batılılaşma ve modernleşme çabaları içine girmesine neden olmuş, önce askeri alanda daha sonraları sivil alanda yeni okullar açılmaya başlamıştır (Duman, 1991: 8).

19. yüzyıl Osmanlı aydını reformu, bir dünya görüşü değişikliği geçirdiği için yapmamıştır. Zaruri olan askeri, mali ve idari reformlar nedeniyle yavaş yavaş bir dünya görüşü değişikliğine girmiş, eğitimde değişim idari, mali ve askeri ıslahatlar için yapılmıştır. (Ortaylı, 1996:462)

1838'de Askeri okullara öğrenci hazırlamak amacıyla Rüşdiyelerin açılması bu okulların öğretmen ihtiyacını gündeme getirmiş, başlangıçta öğretmen ihtiyaçları çeşitli kaynaklardan sağlanmıştır. Sayıları çok az olan Rüşdiyelerin öğretmenleri medreseden, tekkeden, memur ve askerden derme çatma muallimler arasından sağlanmıştır (Ergin, 1977:1470).

Saffet Paşa döneminde hazırlanan 1869 tarihli Maarif-i umumiye Nizamnamesi'nin öngördüğü üzere 4 yıllık Sıbyan okullarına "Muhtasar Tarih-i Osmanî" ve Rüşdiye'ye de "Tarih-i Umumi" ve "Tarih-i Osmanî" isimli tarih dersleri konmuştur. Osmanlı İmparatorluğunda tarih dersleri, Türk tarihi bilgisi vermesinin ötesinde Tanzimat Fermanı anlayışıyla gündeme gelen Osmanlı vatandaşı kimliğini inşa etmek gibi bir amaç benimsediği için programın bel kemiğini hanedan tarihi oluşturmaktaydı. Bununla birlikte, 1860'lardan sonra okul tarih kitaplarına tam olarak yansımaya da Türklerin tarihine ilişkin çeviri ve telif eserler görülmeye başladı. Ahmet Vefik Paşa, Ebulgazi Bahadır Han'ın Secere-i Türki 'sini, Türkiye Türkçesine çevirdi. Mahmut Celaleddin Paşa (1869) Eski ve Yeni Türkler'i yayımladı. Bu ikincisinde, Batı uygarlığını yaratmış, kavimler ile Türklerin aynı kökenden geldiği öne sürülmüştü. Süleyman Paşa'da yalnız birinci cildi yayımlanan Tarih-i Aleminde (1876) Deguignes 'in kitabını büyük ölçüde kullanmıştı. Bunun yanı sıra Leon Cahun'un çalışmaları çevrilmiş ve bu gençler arasında derin etkiler bırakmıştı. II.Abdülhamid döneminde tarih dersleri, sıbyan okullarından kaldırıldı. Rüşdiyelerde de milletleri, hükümdarlarına karşı isyana teşvik eden Fransız İnkılabının etkisini gençler arasında azaltmak için Tarih-i Umumi'nin çıkarıldığı görülmektedir. (Safran, 2002:936-937)

Tanzimat döneminde yeni tarih yazma yöntemleri benimsendiğinden geleneksel tarih anlayışından pragmatik yönetime geçiş oldu. Ahmet Cevdet Paşa, tarihin sadece olayların kronolojik bir sıralaması değil insanoğlunun tecrübesinin, kaynakların tenkidi değerlendirilmesi yoluyla incelenmesi gerektiğini kavrayan ilk Osmanlı tarihçilerinden biri olarak "Tarih-i Devlet-i Aliyye" (Cevdet Tarihi) adlı eserini yazdı. (Ortaylı, 1986:163-164)

Ahmet Mithat'ın "Tarih-i Osmanî" Mustafa Nuri Paşa'nın "Netayic-ül Vukuat" adlı eserleri, popüler tarih ve halk için yazılmış eserlerin başında gelmektedir. Şemsettin Sami, modern araştırma yöntemlerini kullanarak Türklerin Tarihi üzerine çalıştı. Namık Kemal, Evrak-ı Perişan adlı eserini bir tarihi biyografi olarak kaleme aldı. Eserinde milliyetçilik ve kahramanlık duygularını dile getirdi. Selahaddin Eyyübi, Fatih ve Yavuz gibi önde gelen kahramanları seçerek bunların şahsında

din, millet ve ahlak kavramları üzerinde görüşlerini yansıttı. Necip Asım, Türk Tarihini yazdı. Tanzimat döneminin sonlarına doğru sosyal bilimler yüksek öğretim alanına girdi. Tarih yazıcılığı, ders kitaplarının yazımı ile yerleşmeye başladı. Yenileşme-Batılılaşma döneminin devlet adamlarından Ahmet Vefik Paşa “Tarih Felsefesi” derslerini vermeye başladı. 1872’de Maarif Bakanı oldu. Fransız tarzında “Fezleke-i Tarih-i Osmani” adlı ders kitabını yazdı. (İstanbul 1869) Eserinde, Osmanlı Devleti’nin tarihini, tarihin safhalarına tekabül edecek biçimde 6 bölüme ayırmış, dil, bilim ve tarih çalışmalarında milli şuurun gelişmesine özel önem vermiştir. Yine Ahmet Vefik Paşa, 1860 ve 1870’lerde hem erkek hem kızlar için orta dereceli okulların açılması üzerine bunlar için ilk tarih ders kitabını yazdı. Daha sonraları ilk tarih profesörü olarak Darülfünunda derslere girmeye başladı. Derslerinde son resmi tarihçi Abdurrahman Şeref’in genel tarih kitabı olan “Hikmet-i Tarih” i takip etti. Abdurrahman Şeref ise orta dereceli okullarda okutulmak üzere iki ciltlik “Tarih-i Devlet-i Osmaniye” yi yazdı.” (Koçak,1998: 18)

Darümuallimin

Osmanlı İmparatorluğu’nda bugünkü anlamda öğretmen yetiştiren kurumların kuruluşuna zemin hazırlayan sivil eğitim sisteminin temelleri, Sultan II. Mahmut tarafından atılmıştır. (Öztürk, 1996:2)

Kendisinden önce sadece askeri alanla sınırlı kalan eğitimdeki modernleşme hareketleri sürecinde önemli bir değişiklik yaparak bunları sivil alana da taşıyan Sultan II. Mahmut döneminde **Meclisi-i Umur-ı Nafia** (Bayındırlık İşleri Meclisi) kurulmuş (1838), böylece medrese ve ulemanın nüfuzundan uzak bir eğitim için ilk adımlar atılmaya başlamıştır. (Kodaman, 1988:4)

Bu yeni meclisin hazırladığı layiha ’ya göre ilk defa sıbyan ve mahalle mekteplerinin üstünde “selatin-i izam mektepleri” adıyla “sınıf-ı sani” derecesinde, yükseköğretime öğrenci yetiştirecek yeni bir öğretim kademesinin açılması öngörülmüş; aynı tarihte Mekatib-i Rüşdiye Nezareti kurulmuştur. Ne var ki, bu konuda yapılan teşebbüsler, yeni oluşmaya başlayan Bab-ı Ali bürokrasisine memur yetiştirmek amacıyla, Mekteb-i Maarif-i Adliye (1838) ve Mekteb-i Ulum-ı Edebiye (1839)’nın açılmasından öteye gidememiştir. (Öztürk, 1996:3)

Eğitim alanındaki bu sonuçsuz girişimler üzerine, Sultan Abdülmecid’in, 1845 yılında yayımladığı Hatt-ı Humayun’da “Tanzimat Fermanı’nın öngördüğü reformların başarıyla gerçekleştirilebilmesi için eğitim işlerine daha fazla önem verilmesi gerektiği” vurgulanmış ve eğitim alanında yapılacak reformları düzenlemek amacıyla aynı yıl Muvakkat Meclis-i Maarif kurulmuştur. (Lewis, 1988-113)

Bu meclisin 1846 yılında sunduğu bir Layiha’da “sıbyan ve Rüşdiye okullarının üstünde bir Darülfünun kurulmak suretiyle”, Avrupa’da olduğu gibi üçlü bir eğitim ve öğretim sistemini ve sürekli bir Meclis-i Maarif-i Umumiye’yi önermiştir. (Kodaman, 1988: 11-12)

Bu öneri doğrultusunda 1846 yılında Meclis-i Maarif-i Umumiye kurulmuş, bunu takiben hem bu meclisin aldığı kararları uygulamak hem de Evkaf Nezaretine bağlı okulları ayrı bir yönetime kavuşturmak amacıyla Mekatib-i Umumiye Nezareti kurulmuştur. Böylece yeni açılacak okulların medresenin nüfuzuna girmesi engellenmiştir. (Kodaman, 1988:34-36)

1846 tarihli layihada belirtilen rüşdiyelerin kurulmasına da aynı tarihlerde başlanmıştır. Mekatib-i Umumiye Nezareti Başkanı Esat Efendi'nin halefi olan Kemal Efendi'nin de gayretleriyle usul-i cedid'e göre eğitim yapan ilk rüşdiye 1847'de Davut Paşa mektebinde açılmış ve bu okulun eğitiminden başarılı sonuçlar alınca Rüşdiyelerin sayısı beşe çıkarılmıştır. (Ayas, 1948:231)

Ancak Rüşdiyeler, ilk kuruldukları zaman sıbyan mekteplerinin daha iyi eğitim veren üst sınıfları olarak düşünülmüş ise de kısa bir süre sonra genel orta öğretimin en alt düzeyindeki okullar haline gelmiştir. (Unat, 1964:43)

Mamafih yeni açılan bu eğitim kurumlarındaki muallimler medrese kökenlidir. Oysa buralarda görev yapacak muallimlerin de modern bir eğitimle yetişmiş olmaları gerekmektedir. Bu sebeple öğretmenleri bir meslek okulundan yetiştirmek için 16 Mart 1848 tarihinde "Darülmuallimin" adıyla İstanbul'un Fatih semtinde bir okul açılmıştır. Bu açılış, Türk Eğitim tarihinde ve Tazminat Döneminin sivil okullar açılması atılımında çok önemli bir olaydır. Sonraları bu kuruluşa Darülmualimin-i Rüşdi'de denmiştir. (Akyüz, 2004:162)

1850 yılında okul müdürlüğüne getirilen meşhur devlet adamı, hukukçu ve tarihçi Ahmed Cevdet Paşa, (1822-1895) Darülmuallimin-i Rüşdi'nin ilk nizamnamesini hazırlayarak (1851) bu okulun eğitim, öğretim ve teşkilat bakımından kurumlaşmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Bu nizamnameye göre okutulacak dersler şunlardı: Usul-ı ifade ve Talim, Farsça, Riyaziyattan Fenn-i Hesap, Hensese, Mesaha, Heyet ve Coğrafya. Okula girebilmek için Arapça bilmek ön şarttı (Öztürk, 1996:5)

1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, öğretmen okulları ve onların programları konusunda çok ayrıntılı hükümler getirmiştir. Nizamname'ye göre mükemmel muallimler yetiştirmek üzere Rüşdiye, İdadiye ve Sultaniye şubelerinden oluşan bir "Darülmuallimin-i Kebir" kurulacak ve her şubenin biri Edebiyata öteki Ulum ve Fünun'a mahsus iki bölümü olacaktır. Darülmuallimin-i Sıbyanın da bu büyük Darülmuallimin parçası olacağını belirtir; her birinin derslerini de gösterir. Fakat nizamnamenin uygulanmayan maddeleri arasında bu hükümlerde yer almış İdadiye şubesi ancak idadiler açıldıktan iki yıl sonra 1847'de Sıbyan ve Rüşdiye şubelerini de kapsayarak açılabilmiştir. Öğrenci almak için 1874'de yayınlanan resmi bir ilandan yararlanarak Darülmualliminin şubeleri ve derslerine ilişkin şu tablo düzenlenmiştir. (Akyüz, 2004:165)

Tablo 1. 1874 'te İstanbul Darülmuallimini Şubeleri ve Dersleri

Darulmuallimin-i Sibyan	Darulmuallimin-i Rüşdiye	İdadiye Şubesi
Müddet-i tahsilîyesi 2 yıl	Müddet-i tahsilîyesi 3 yıl	Müddet-i tahsilîyesi 3 yıl
Dersleri	Dersleri	Dersleri
	Maa Tercüme, Arabi	Hesap
Usul-i Tedrisiye	Farisi	Muamelat ve Usul-i Defteri
Lisan-ı Türki ve İmla	Hesap	Cebir
Tenasübe kadar Hesap	Cebir	Mantık
Muhtasar Tarih-i Osmani	Hendese	Tarih-i Umumi ve Osmani
Muhtasar Coğrafya	Tarih	Lisan-ı ecnebi
Mebadi-i Hendese ve Mesaha	Coğrafya	Hüsn-i Hat
Farisi	İmla	Resim
Yazı	İnşa	İnşa-ı Türki
	Rik'a (Yazı)	İlm-i Belagat
	Resim	Hendese
		Müsellesat-ı Müsteviye
		Kozmografya
		Mebadi-i Ulum-ı Tabiiyye
		Hıfzıssıhha

1891 yılında Muarîf-i Umumiye Nizamnamesinin okula ait hükümlerini değiştiren yeni bir "Darülmuallimin-i Aliye Nizamnamesi" hazırlandı. Bu nizamname II. Meşrutiyetin ilanına kadar değiştirilmemiştir. II. Meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra iptidaiye şubesi, Darülmualliminden ayrılmış ve müstakil bir okul olarak eğitim-öğretim hayatına devam etmiştir. Darulmuallimin-i Aliye öğrencileri ise derslerinin bir kısmını Darülfünun'da almaya başlamıştır. 1909'da bu şube kapatılmış ve öğrenciler Darülfünuna nakledilmiştir. 1910'da yeniden açılan Aliye şubesinde dersler, eskiden olduğu gibi kısmen kendi bünyesinde, kısmen Darülfünun'da yapılmaya devam etmiştir. (Öztürk, 1996: 25-26)

Darümuallimin-i Aliye'nin II. Meşrutiyetten sonra geçirdiği reformların en önemlisi 1915 tarihli Darümuallimin ve Darümuallimat Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesidir. Bu yeni düzenlemeye göre, Darümuallimin; iptidai, ihzari ve ali kısımlardan oluşmaktadır. İptidai kısımda ilkokul öğretmenleri, ihzari kısımda ise iptidailere öğretmen ve ilköğretim müfettişi yetiştirilmektedir. Okulun Rüşdiye kısmı kapatılmıştır. Rüşdiye öğretmenlerinin Ali kısmında yetiştirildikleri anlaşılmaktadır. (Uçgun, 2006:20)

Darümuallimin-i Aliye'nin Ali kısmında Darülfünun dersleri okutulmakta, öğrenciler bunu Darülfünun'da takip etmektedir. Üç yıl boyunca alan derslerini burada gören öğrenciler, son sınıfta tatbikat devresine tabi tutulmuştur. Bu programla eğitim-öğretim hayatına devam eden okul, 1924 yılında Yüksek Muallim Mektebi'ne dönüştürülmüştür. (Uçgun, 2006:21-22)

Darümuallimat

1847 yılında ilk rüşdiye'nin açılmasından sonra, sıranın kızların eğitimine geldiği düşünülmüş ve 1859'da kızlar için İstanbul'da Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi açılmıştır. Sultan Ahmed Kız Rüşdiyesi de denilen bu okulun taşrada yaygınlaştırılması, bayan öğretmen bulunmamasından dolayı çok yavaş gerçekleşmiştir. Hatta ilk açıldığı dönemlerde kız rüşdiyelerinde erkek öğretmenlerin görev yapmasından dolayı aileler, kızlarını bu okullara göndermek istememişlerdir. Kız rüşdiyelerinde çalışacak bayan öğretmen yetiştirebilmek için 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde İstanbul'da bir darümuallimat açılması uygun görülmüş, bu karar ancak 1870 yılında hayata geçirilebilmiştir (Uçgun, 2006:22).

Nizamnameye göre darümuallimatlar sıbyan ve rüşdiye şubelerine ayrılacak, bu şubelerde Müslim ve Gayri Müslim sıbyan mektepleri ve rüşdiyelerine öğretmen yetiştiren iki kısım bulunacaktır. Öğrenim süresi üç yıl olan darümuallimat rüşdiye şubesinde şu dersler okutulmuştur:

- Mevaddı-ı Ulum-ı Diniye
- Kavaid-i Lisani Osmani ve İnşa
- Arabi ve Farsî
- İlm-i Ahlak
- Tedbir-i Menzil (Ev İdaresi)
- Tarih ve Coğrafya
- Mebadi-i Ulum-ı Riyaziye ve Tabiiyye
- Resim
- Musiki
- Enva-i Ameliyat-ı Hiyatiye (Dikiş ve Nakış)
- Her Cemaatin Kendi Lisani (Öztürk,1996:11)

Ancak Nizamname'de öngörülen bu derslerden bazıları darümuallimat programında yer almamıştır, buna karşılık Nizamname'de bulunmadığı halde programa konulan birkaç yeni ders vardır. 1870 yılında açılan darümuallimatın ilk ders programına göre okulda şu dersler okutulmaktadır:

- Mebadi-i Ulum-ı Diniyye ve Ahlak
- Kavaid-i Lisan ve İnşa
- Hesap
- Nakış ve Ameliyat-ı Hıyatiyye
- Resim
- Hatt-ı Sülüs ve Nesih
- Tarih-i Osmani
- Coğrafya (Öztürk, 1996:13).

Aynı Dönemde kız rüşdiyelerinde şu dersler okutulmaktadır:

- Mebadi-i Ulum-ı Diniye
- Lisan-ı Osmani Kavaidi
- İmla ve İnşa
- Mebadi-i Kavaid-i Arabiyye ve Farisiyye
- Müntehabat-ı Edebiyye
- Tedbir-i menzil
- Muhtasar Tarih ve Coğrafya
- Hesap ve Defter Tutmak Usulü
- Nakşa medar olacak derecede Resim ve Ameliyat-ı Hıyatiye
- Musiki (Mecburi değil) (Akyüz, 2004:152)

1895 yılında darülmualimatlar için yeni bir talimatname yayımlanmıştır. 1898 yılına ait kayıtlara göre bu Talimatname 'den sonra öğrenim süresi üç yıl olan darülmualimatın programı ve haftalık ders programı şöyledir: (Akyüz, 2004:227)

Tablo 2. Darülmualimat Programı

Dersler	I. Sınıf	II. Sınıf	III. Sınıf
Kuran-ı Kerim ve Tecvid	2	1	1
Ulum-ı Diniyye	2	2	2
Arabi	2	2	2
Farisi	1	1	1
Kavaid-i Osmaniyye ve Müntehabat	1	1	1
Kitabet ve Tatbikatı	1	1	2
Hüs-n-i Hat	1	1	1
Usul-i Tedris	2	1	1
Ahlak	-	2	1
İlm-i Eşya	1	1	1
Mevalid ve Ulum-ı Tabiiyye	-	1	1
Hıfzıssıhha	-	1	1

İdare-yi Beytiyye	1	2	2
Hesap	2	1	1
Hendese	1	1	1
Resim	1	1	1
Coğrafya	2	1	1
Tarih	1	1	1
Musiki	1	1	1
El Hünەرleri	4	3	3
Toplam	26	26	26

Darümuallimat programına da Usul-i Tedris dersinin konması, öğretmen adaylarına meslek bilgisi kazandırabilme konusunun ciddi bir şekilde tekrar ele alınmaya başlandığının bir göstergesidir. Darümuallimatlar'da bütün branş öğretmenleri tek programda yetiştirilmiştir. Programda dini derslerin ağırlığı artırılmıştır. Kavaid-i Osmanî dersinde ele alınacak Müntehabat, Osmanlıca ders ve okuma kitaplarının incelenmesine yöneliktir ve bu özelliği itibarıyla bugün Eğitim Fakültelerinde okutulan "Konu Alanı Kitabı İncelemesi Dersinin" temelini oluşturmaktadır. Ayrıca Kitabet (Yazı) dersine Tatbikat (Uygulama) ifadesinin eklenmiş olması da derste kullanılacak yöntem hakkında bilgi vermesi bakımından son derece önemlidir. Darümuallimat öğrencilerinin de alan derslerini İnas Darülfünunu'nda görecekleri belirtilmiştir. Darümuallimattan yetişen öğretmenler de alan derslerini üniversite seviyesinde almıştır. 2 Kasım 1922 tarihinde Maarif Vekaletine bağlanan okul, 1924 yılında İstanbul Kız Muallim Mektebi adını almıştır (Öztürk, 1996:16-17).

Mülkiye Mektebi

1848'de İptidai ve Rüşdiye Mekteplerine muallim yetiştirmek üzere ilk Darümuallimin açılmıştı. 1851'de bütün bu mekteplerde okutulacak kitapları telif veya tercüme suretiyle hazırlamak üzere kırk aslı azadan mürekkep bir (Encümen-i Daniş) kuruldu. Bu encümeninde Sadrazam Reşid Paşa, Şeyhülislam Arif Hikmet Bey ve Hariciye Nazırı meşhur Ali Paşa bulunmaktaydı. Bütün bu adam yetiştirme teşebbüs ve hareketlerini 1856 da (Maarif-i Umumiye Nezareti) ünvanı ile yeni bir nezaret teşkili takip etti; Nazırlığa da Abdurrahman Sami Paşa tayin edildi. Bu suretle, İmam Zade Es'ad Efendi ile başlayan (Mektepler Nazırlığı) Sami Paşa ile Maarif Nezaretine çevrilmiş bulunuyordu. İslahat Fermanında da memleketin içinde bulunduğu perişanlığın sebebi olarak maarif, ilim ve garp zihniyetinden mahrum oluş gösterilmekteydi. İşte bu dönemde yeni nizamı yürütecek idareci elemanları yetiştirmek amacıyla, Sultan Abdülmecid devrinde, Maarif Nazırı Hayrullah Efendi (Abdülhak Hamid'in babası) zamanında 28 Ocak 1859 da Mekteb-i Mülkiye açılmıştır (Çankaya, 1954:4-5).

Mülkiye Mektebi'nin amacı, kaymakamlık ve müdürlük gibi idari görevler yapacak memurlara kaynaklık etmektir. Çünkü Tanzimat döneminde iyi yöneticilere büyük ihtiyaç vardı. Başlangıçta öğretim süresi 2 yıl idi ve Bab-ı Ali dairelerindeki kâtiplerin yeteneklileri ve medreselerde mukaddimat-ı ulumu görmüş olanlardan sınavla öğrenci alınmıştı. Mevcudu, her sınıfta 50 kişi olarak toplam 100 idi. İlk programındaki dersler şöyle idi: Fenn-i Tarih ve Coğrafya, Hesap, Ekonomi Politik, Nizam-ı Cedide ve Muahedat-ı Saltanat-ı Seniyye. Okul ilk mezunlarını 1861'de verdi. 1867'de 4 yıla çıkarıldı ve yeni dersler eklendi: Umumi Devletler Hukuku, Usul-i Defteri ve Muhasebe, Fransızca. Okul, sayıları gittikçe artan Rüşdiye mezunlarını da almaya başlamıştı. Mülkiye mezunlarından bir kısmı, 1873'lerden sonra açılan idadilerde yöneticilik ve öğretmenlik görevlerine de tayin edilmiştir. Böylece Mülkiye Mektebi, Türk eğitim tarihinde bir aydın öğretmen ve yönetici kaynağı da olmuştur. (Akyüz, 2004:156-157)

1876 yılına gelindiğinde dersler sınıflara göre şöyle taksim edilmiştir:

Birinci Sene:

Arabi, Hesap, Coğrafya, **Tarih**, İnşa Rik'a, Resim.

İkinci Sene:

Arabi, Farsî, Hesap, Coğrafya, Cebir, İnşa, Rik'a, Resim.

Üçüncü Sene:

Mecelle, Arabî, Farsî, Hendese, Coğrafya, **Tarih**, Hikmet ve Kimya, İnşa, İlm-i Servet ve Muahedat, Kanun-ı Ticaret, Usul-i Defter, Rik'a Resim.

1877'de Şura-yı Devlet 'de yapılan müzakereler neticesinde Mektebin her hususunu ihtiva eden kanun tasarısı hazırlanmış; "**Tarih-i Umumi, Coğrafya-i Umumi, İlm-i Hukuk-ı Mîlel, Riyaziyyat, Fenn-i Tedbir-i Memleket, İlm-i Asar-ı Atika, Mebadi-i Ulum-ı Tabiiyye derslerinin münhasıran Fransızca ve kalan derslerin de lisan-ı Osmanî üzere**" okutulması kabul edilmiş ise de teklif ve kanun layihası (Meclis-i Mahsus-ı Vükela) ya gelince, derslerin Fransızca okutulması öğrenci için güçlük doğuracağı, esasen bu derslere ait kitapların hemen hepsinin tercüme edildiği cihetle kabul edilmemiştir. İstişare ve müzakerelerden sonra Mekteb-i Mülkiye Nizamnamesi ile (Cedid Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Nizamname-i Dahilisi) kat'î şeklini almıştır.

Nizamnamelere göre:

1. Mektep, her sınıf mülkiye memuru yetiştirecek bir yüksek tahsil müessesesidir.
2. Süresi, 3 yıl idadi, 2 yıl ali olmak üzere 5 senedir.
3. Tahsil süresi 5 yıl olmakla beraber bu müddet içinde gösterilecek derslerin bir kısmı idadi dersleri mahiyetinde bulunduğundan tedrisata ayrı, ayrı esas dahilinde başlanacaktır. Bunların bir kısmı, 1.sınıftan başlayarak,

5.sene sonunda şahadetname alacak olanlar; diğer kısmı da Mektebi Sultani (Galatasaray) mezunlarından teşkil edilmek üzere 4. sınıftan tedrisata başlayarak 2 senede tahsillerini ikmal ile şahadetname alacak olanlardır.

4. Mektebe alınacak talebenin yaşı 18'den aşağı 35'ten yukarı olmayacak ve hüsnu ahlak sahibi bulunacaklardır.
5. Mezunlar, kaza Kaymakamlıklarına, hükümet merkezlerindeki kalemlerle vilayetlerdeki kalemler reisliklerine, Şurayı Devlet mülazımlıklarına, sefaret katipliklerine ve şehbenderliklere tayin olabileceklerdir.
6. Mezunların, ihzar edecekleri kaza kaymakamlıkları valiliklere, sefaret katiplikleri sefirliklere, kalem reislikleri nezaret müsteşarlıklarına, Şura'yı Devlet mülazımlığı azalığına, Divan-ı Muhasebat katiplikleri aynı yer reisliklerine ve bütün bu memuriyetlerin hepsi de Meclis-i Ayan azalığına çıkma imkanı verecekler; hakkı ihlal edilen mezunlar bu hususta idari dava açabileceklerdir (Çankaya, 1954:33-34)

Yine o sıralarda Osmanlı'da ilk parlamento üyeleri seçimi yapılmış 19 Mart 1877'de Meclis-i Mebusan açılmıştır. Açılış töreninde konuşan Sultan II.Abdulhamid, Mekteb-i Mülkiye'ye verdiği önemi özellikle vurgulamıştır. 1 Aralık 1877 tarihinde yapılan törenin ardından ekonomi-maliye hocası Ohannes Efendi'nin açılış dersiyle "Mekteb-i Mülkiye-i Şahane" öğrenime açılmıştır. (Yavuziyigit, 1999: 41)

1913-1914 öğretim yılından itibaren eğitim süresi 4 yıla çıkarılıp, son iki sınıfta eğitimin idari, mali ve siyasi olmak üzere 3 şubeye ayrılarak verilmesi kararlaştırıldı. 1915 yılında ödenek yetersizliğinden bir müddet Darülfünuna bağlanan Mülkiye, 9 Mart 1918'de öğretim süresi 3 yıl olarak içişleri bakanlığına bağlandı. 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması, 4 Kasım 1922'de ise İstanbul'un yönetimine TBMM'nin el koyması sonrası Mülkiyede TBMM Hükümeti Maarif Bakanlığına bağlandı. Bu tarihten sonra Cumhuriyet Hükümetlerinin Cumhuriyetin sivil yöneticilerini yetiştirecek bu okuldan büyük beklentileri olduğunu ve Okul için hiçbir fedakârlıktan kaçınmadığını müşahade etmekteyiz. (Yavuziyigit,1999:111-112)

Tanzimat sonrasında itibaren, Rüşdiye, İdadi veya Mülkiye mezunu hemen herkes imtihanda yeterliliği ispatlandığında okullarda tarih öğretmenliği yapabiliyordu. Abdurrahman Şeref, Mizancı Murat, İhsan Şerif (Saru), Osman Nuri Piremeçi, bunlara örnek sayılabilecek ünlü tarih öğretmenleridir. İlk üçü bürokrat veya siyasal kimliği ile de karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Mekteb-i Mülkiye mezunlarının tarih öğretmeni olarak istihdam edildiği görülmektedir (Ata, 2002: 18-19).

Darülfünun

Türkiye'de yeni bir yükseköğretim müessesesi kurma teşebbüsleri XIX. Yüzyılın ortalarına doğru başlamıştır. Bu asrın başlarından itibaren Osmanlılarda görülen bilimde Doğu'dan Batıya olan yöneliş ve eğitim anlayışında meydana gelen

değişmeler, Tanzimat döneminde medrese dışında yeni bir yükseköğrenim müessesesinin kurulması yolunda teşebbüslerin doğmasına vesile olmuştur (İhsanoğlu, 1993:521).

Eski müesseselerin reformu yerine Avrupa tipi yeni bir müessese kurulması çalışmalarına başlanmıştır. Batıdaki Üniversitenin karşılığı olarak tesis edilmeye çalışılan Darülfünun teşebbüsleri, ancak II. Abdülhamid zamanında (1900 yılında) daimi bir hale gelmiştir. Darülfünun-ı Şahane denilen bu müessese 1933 yılına kadar devam etmiştir ve aynı yıl üniversite adını almıştır. Batılı manadaki üniversitenin Türkiye’deki ilki konumunda olan bu müessese bugünkü İstanbul Üniversitesi’dir. (Arslan, 1995: 9).

Bu müesseseye “fen evi” manası anlamına gelen “darülfünun” adının verilmesi, o günün şartlarında medreseden ayrı bir kurum olduğunu çarpıcı bir şekilde ortaya koyma düşüncesinden doğmuştur. “Fen” kelimesi geç devir Arap edebiyatında “bir bilimin ayrıldığı dal” çoğulu “fünün” değişik bilim dalları anlamında, Osmanlıcada ise “cins, tür, hal, bilim dalı” manalarında kullanılmıştır. XIX. yy.da müşahede ve ispata dayalı bilimlere fen denilmiştir. Fünün kelimesi hemen her zaman “ulum ve funun” terkinde kullanılırken ulum kelimesinden (daha çok dini bilimler) ayırt edilerek darülfünun terkinde tek başına kullanılmıştır. Bu da müessesenin Batı kaynaklı yeni bilimlerin eğitiminin yapılacağı bir kurum şeklinde düşünüldüğünü göstermektedir (İhsanoğlu, 1993:521).

Bir Darülfünun kurulması 1846’da kararlaştırılmış ve o tarihte bu kurum için bir binanın temeli atılmıştır. Ancak, böyle bir kurum 1863’te açılabilmiştir. Darülfünun, 13 Ocak 1863 günü kimyager Derviş Paşa’nın konuşmasıyla açıldı. O, Mühendishanede okumuş sonra Avrupa’ya gönderilen öğrenciler arasında yer almıştı. Derviş Paşa, Darülfünunu açış konuşmasında, fizik ve kimya bilimlerinin önemi üzerinde durmuştur. Sonra, halka açık bir ders halinde (ders-i amm) fizik ve kimyanın konularını, amaçlarını, havanın özelliklerini, elektrik kuvveti ile bazı fiziki mesele ve konularını halkın anlayacağı biçimde ele almış ve ilgili deneylere yapmıştır. Bu ilk dersi 500’e yakın kişi ilgiyle izlemiştir. Dershane de yer bulamayıp dışarıda kalanlar olmuştur. Bu dersleri hekim başı Salih Efendinin Biyoloji, **Ahmet Vefik Efendi’nin Tarih Felsefesi**, bir yıl sonrada Mehmet Cevdet Efendi’nin Tabii Coğrafya, Münemcimbaşı Osman Saip Efendi’nin Heyet’e ilişkin konferansları izlemiştir. Sadrazam ve Nazırlar da bazen dinleyici olarak katılmışlar bu da derslere olan ilgiyi arttırmıştır. Derviş Paşa’nın 2 yıl boyunca sürdürdüğü Fizik derslerini izleyen birçok kişi bir sınavdan geçerek başarılı olanlara diplomaları verilmiştir. Kendisi için yapılan büyük bir binadan kısmen yaralanmakta olan Darülfünun, Nisan 1865 de binadan taşınarak bir konağa kira ödemek şartı ile yerleştirilmiştir. Fakat Eylül 1865’de konak 4000 kitap ile beraber yanınca, Darülfünun ortandan kalktı. (Akyüz, 2004:154-155).

İlk Darülfünun, müfredat ve teşkilat bakımından nizamnamesiz ve plansız olarak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak 1865 yılında konferanslara son verildiğinde Darülfünun kurma fikrinin sona ermediği anlaşılmaktadır. 1865’de inşaatı-

na başlanan 2. Darülfünun binası 1869'da tamamlanabilmiştir. Bu arada medrese ve askeri okullar dışındaki hemen hemen bütün eğitim-öğretim kurumlarını Maarif nezareti çatısı altında toplayan merkezileşmesini ve düzenli işlemlerini sağlayan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi hazırlanmıştır. Bu Nizamnamenin esas mimarı Şura-yı Devlet Maarif Dairesi Başkanlığı Başmuavini Sadullah Paşadır. Yardımcıları ise daire başkanı Kemal Paşa, Dadyan Artin Efendi, Rezaizade Ekrem Bay, Mahmud Mansur Efendi ve Dragon Çankof Efendidir (Arslan, 1995:29).

Bu heyet 1789'dan o güne kadar Fransız eğitim sisteminin geçirmiş olduğu evreleri inceleyerek Osmanlılar için uygulanabilir bir Maarif Sistemi hazırlamaya çalışmışlardır. Artin Efendi Fransa'da yapılanları Sadullah Paşa'ya aktararak yardımcı olmaya çalışmıştır. Maarif-i Umumiye nizamnamesi ile ilmi, idari, mali ve hukuki durumu belirlenen bir Darülfünunun kurulmasına karar verilmiştir. Buna göre İlk, Orta ve Yükseköğretim Fransız modeline göre teşkilatlandırılıyordu. Hatta 1867'de Fransa Eğitim Bakanı Victor Duruy'nun Osmanlı eğitim müesseselerinin sistemleştirilmesi için hazırladığı ve içinde Fen, **Tarih**, Hukuk ve İdare branşlarının bulunacağı bir üniversitenin kurulmasını ihtiva eden taslağı 1861 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin hazırlanmasında etkili olmuştur.(Berkes, 2002: 236-237).

1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, İstanbul'da bir Darülfünü-ı Osmanî kurulacağını söylemekte ve çok ayrıntılı hükümler getirmektedir. Darülfünun Hikmet ve Edebiyat, İlm-i Hukuk, Ulum-ı Tabiiye ve Riyaziyye şubelerinden oluşacak her şubenin öğretim süresi 3 yıl, müderris olacaklar için 4 yıl olacaktır. 16 yaşından küçük olmayanlar bir sınavla okula kabul edileceklerdir. Dersler halkada açık olacaktır. Buna göre Hikmet ve Edebiyat şubesinin dersleri şöyledir: (Akyüz, 2004:155)

- İlm-i Terki-i Vücut-ı İnsan
- İlm-i Ahval-i Nefs
- Mantık Ve Maani
- Beyan
- İlm-i Kelam
- İlm-i Ahlak
- Hukuk-i Tabiiye
- İlm-i Tarih
- Mükemmel Arabi
- Farisi
- Türki
- Fransızca
- Yunan ve Latince
- İlm-i Aruz
- **Tarih-i Umumi**
- Asar-ı Atika
- İlm-i Meskukat.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesinden sonra hemen Darülfünun-ı Osmanî'nin açılması çalışmalarına başlanmıştır. Daha önce Darülfünuna öğretmen olarak yetiştirilmek üzere Paris'e gönderilmiş olan Hoca Tahsin Efendi 8 Nisan 1869 da Darülfünun müdürlüğüne tayin edilmiştir. Darülfünun Mayıs 1869 da açılması tasarlanmış fakat bu gerçekleştirilememiştir. 9 Ekim 1869'dan itibaren 1000 den fazla öğrencinin giriş sınavı yapılmış ve 450'den fazlası Darülfünuna kabul edilmiş ancak kabul edilenlerin çoğunluğunun medrese öğrencilerinden oluşması ve bunların (Receb, Şaban, Ramazan) aylarında taşraya cerre çıkarılması dolayısıyla Darülfünunun açılışı öğrencilerin dönüşüne kadar ertelenmiştir. (Arslan, 1995:34-35).^{1*}

Darülfünun-ı Osmanî, 20 Şubat 1870 de Sadrazam Ali Paşa, Maarif Nazırı Safet Paşa ve diğer ileri gelen devlet adamlarının da hazır bulunduğu büyük bir törenle açılmıştır. Müdürlüğüne de 1857 yılında Paris'teki Mekteb-i Osmanî'de hocalık yapmış olan Tahsin Efendi getirilmiştir. Ancak nizamnamenin aksine ders programı yeniden düzenlenip 3 şubenin de aynı programı takip etmesi yoluna gidilmiş ve böylece fiilen şubeler kaldırılarak tek tip ders yapılmıştır. Darülfünun, Ağustos ayına kadar sürecek olan 1870 yılı I. Sınıf ders programı ve Hocaları 2 Şubat 1870 tarihli Takvimi Vekayî'de şöyle gösterilmiştir:

- Edebiyat: Selim Efendi
- Fransızca: Konstantini Efendi
- **Tarih-i Umumi: Mahmud Efendi**
- Coğrafya: Halid Bey
- Hikmeti Tabiye (Fizik): Aziz Efendi
- Hesap (Matematik): Tefvik Bey
- Resim: Mösyö Giz
- İlmi Hukuk: Ahmed Kamil Efendi
- Mantık: Kerim Efendi

Birinci ders yılı sonunda öğrenciler sınav yapılarak başarılı olanlara birer diploma verilmiştir. İkinci ders yılı başlamadan önce, Ramazan ayı olması münasebetiyle ders yapılmadığından, halka açık konferanslar düzenlenmiştir. Fakat o tarihte İstanbul'da bulunan Cemalettin Efgani'nin sanat hakkında konferans verirken, peygamberliği sanattan sayması sebebi ile halk büyük tepki göstermiştir. Böylece konferanslar iptal edilmiş ve Darülfünun müdürü Tahsin Efendi görevden alınmıştır. Dersler 1872-73 öğretim yılına kadar devam etmişse de sonrası gelmemiştir. Darülfünun-ı Osmanî'nin niçin ve nasıl kapatıldığı da tam olarak anlaşılamamıştır (İhsanoğlu: 1993:523).

¹ * Cerre çıkmak: Medrese öğrencilerinin 3 aylarda; halka ibadetlerine yardımcı olması ve bu hizmetleri karşılığında verilen zekat, sadaka ve ücret ile gelir sağlanmasıdır.

Ülkenin batı tarzında bir üniversite ihtiyacı bulunduğu inanan yöneticiler, başarısız iki teşebbüsten sonra farklı bir tavırla Darülfünunu kurma gayretlerini sürdürdüler. 1873’de dönemin Maarif Nazırı Saffet Paşa, Galatasaray’daki Mekteb-i Sultani Müdürü Sava Paşa’yı hazineye yük olmamak şartıyla yeni bir Darülfünun kurmakla görevlendirmiştir. Kurulması tasarlanan Darülfünun, bu defa 1868’den beri faaliyette bulunan ve bir orta öğretim kurumu olan Galata Sarayı Mekteb-i Sultanisi temeli üzerine oturtulmaya çalışılmıştır. Darülfünun-ı Sultani adıyla anılan bu yeni kurum Hukuk, Fen ve Edebiyat Yüksek Okullarından oluşmakta ve yazışmalarda üçüne birden “Mekatib-i Aliye” denilmektedir. 1874-75 öğretim yılında eğitim-öğretime başlayan Darülfünun-ı Sultani ilk açıldığında Hukuk ve Mühendisini Mülkiyye (Fen mektebi yerine) Mekteplerinden meydana geliyordu. Mühendis-ini Mülkiyye Mektebi’nin adı I. Öğretim yılı sonunda Turuk u Maabir Mektebi olarak değiştirilmiştir. Darülfünun-ı Sultanide 4 yıllık öğretim süresi sonunda bir tez hazırlayıp başarı ile savunan öğrenciler “Doktor” ünvanı ile mezun olacak ve ihtisaslarına göre ya Adliye Nezaretinde veya Nafia Nezaretinde istihdam edileceklerdi. Tez hazırlamayanlar ise doktordan daha kolay bir sına-va tabi tutulacak ve bunlardan Hukuk Mektebi mezunları dava vekilliği, Turuk u Maabir Mektebi mezunları Kondüktörlük, Edebiyat Mektebi mezunları da öğretmenlik yapabileceklerdi. Osmanlı Devletinde 1900 yılına kadar ülkenin ilim ve eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması çalışmaları arasında yeni bir Darülfünun kurma teşebbüsüne rastlanmamıştır. İlk ve Orta öğretim kurumları sayıca artmış ve eğitim seviyeleri yükselmiş; bunun yanında devletin ihtiyaçlarına cevap vermek üzere mülkiye, tıp, hukuk, ticaret, sanayi, mühendislik ve mimarlık sahalarında ihtisaslaşmaya yönelik yüksek öğrenim okulları açılmıştır (İhsanoğlu: 1993:523).

Tablo 3. Darülfünun 1900’de tekrar açılmıştır. Şubeler ve dersler şöyledir.

Ulum-i Aliye-i Diniye Şubesi Müddet-i Tahsiliyesi=4 yıl	Edebiyat Şubesi Müddet-i Tahsiliyesi = 3 yıl	Ulum-i Riyaziye ve Tabiiye Şubesi Müddet-i Tahsiliyesi = 3 yıl
Tefsir	Edebiyat-ı Osmaniye	Cebr-i Ala
Hadis	Edebiyat-ı Arabiye	Hendese-i Halliye
Usul-i Hadis	Edebiyat-ı Farasiye	Hesap-ı Tamami ve Tefazuli
Fıkıh	Edebiyat-ı Fransviye	Hesabı ihtimali
Usul-i Fıkıh	Tarih-i Osmani	Hikmet-i Tabiiye
İlm-i Kelam	Tarih-i Düvel	İlm-i Ahval-i Cevviye
Tarih-i Din-i İslam	Coğrafya’yı Umumi ve Osmani ve Umrani	Kimya-yı Uzur
	İlm-i Asar-ı Atika	Kimya-yı Hayati
	Usul-i Terbiye ve Tedris	İlm-i Hayvanat
	Hikmet-i Nazariye (İlm-i Ahval-i,	İlm-i Teşrih (mücmel)
	Nefs, Mantık, Ahlak, Hikmet-i Bedayi)	

Darülfünun-ı Şahane adıyla açılan bu kurumun o yıllarda yüksek tahsil çağına gelmiş birçok gencin yasağa rağmen Avrupa üniversitelerine kaçıp gitmelerini önlemek için bir tedbir olarak açıldığı anlaşılmaktadır. Okul, 1859’da açılan Mekteb-i Mülkiye-i Şahane binasına yerleştirilmiş, yönetimi de bu okulun müdürüne bırakılmıştır (Akyüz, 2004: 217).

II. Meşrutiyet döneminin hürriyet ortamında fakültelerin kendi kendilerini yönetme istikametinde önemli bir adım atılarak, 1911 yılı sonlarında Darülfünun şubelerinde birer Meclis-i Muallimin kurulması Maarif-i Umumiye Nezareti tarafından İstanbul Darülfünununa bildirilmiştir. II. Meşrutiyet yönetimi müfredat bakımından da Darülfünun’da düzenlemeler yapılması için çalışmalar başlatmıştır. Maarif Nezareti 23 Nisan 1912 tarihli yazısı ile Darülfünun Edebiyat ve Şeriye Şubeleri için yeni bir programın tertip edilmesini istemiştir. Bundan sonra ortak

olarak toplanmaya başlayan Edebiyat ve İlahiyat fakülteleri meclisinin başkanlığını Abdurrahman Şeref Bey yapmaya başlamıştır. Bu çerçevede Edebiyat ve Şeriye Fakültelerinin meclisleri ortak olarak toplanarak biri İlahiyat Fakültesi diğeri ise Edebiyat Fakültesi olmak üzere iki ayrı encümen seçmiştir. Bu encümenler gerekli incelemeleri yaptıktan sonra hazırlayacakları raporu iki fakültenin ortak olarak toplanacak meclisine sunacaklardı. Edebiyat Şubesi; Hüseyin Daniş Bey, Mehmet Akif Bey (Ersoy), Ahmed Naim Bey, Ahmed Midhad Bey, Efdal Bey, Ahmed Hikmet Bey ve Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver)'den seçilen kuruldan oluşmaktaydı. Edebiyat Şubesinin ilk ders programında **Tarih-i Osmani ve Tarih-i Düvel**, Coğrafya-yı Umumi ve Osmani ve Umrani ile İlm-i Asar-ı Atika dersleri tarihle ilgili idi. 1902-1903 öğretim yılında programa Etnografya dersi de eklenmiştir (Arslan, 2004:5-6).

Bu dönemde Darülfünun'da henüz bölümler oluşmamıştır. Mezun olan öğrenciler diplomalarını Edebiyat (Fakültesinden) şubesinden alıyorlardı. Yani Tarih bölümü kendi adına diploma veremiyordu. II. Meşrutiyet dönemi başlangıcında, 1908-1909 öğretim yılında Edebiyat fakültesi birinci sınıftaki Tarih-i Düvel dersi Daire-i İlmiye azasından Şuayıp; ikinci sınıftaki Tarih-i Düvel dersi Şuayıp, Tarih-i Osmani Amedi Divan-ı Humayun Hulefasından Efdalüddin; Üçüncü sınıftaki Tarih-i Düvel dersi Şuayıp, Tarih-i Osmani dersi Defter-i Hakani Nazırı Abdurrahman Şeref tarafından verilmekteydi. II. Meşrutiyet döneminde her fakültenin öğretim üyelerinden oluşan meclisler kurulmuştur. Fakülte Meclisi, her ders yılı sonunda bir sonraki ders yılının programını hazırlayarak Darülfünun Meclisi'ne teklif ederdi. Her dönem görülecek derslerin kaç saat olacağı, Fakülte Meclisi tarafından tespit edilirdi. Edebiyat Fakültesi Meclisinin 10 Haziran 1912 tarihli toplantısında alınan kararla Edebiyat Fakültesi'nde tedrisat 3 yıl olacak ve Fakülte üç bölümden oluşacaktı. Bunlar Tarih-Coğrafya, Felsefe ve Lisan kısmı idi. (Arslan,2004:6-7)

Tablo 4. Hazırlanan Projeye Göre Tarih- Coğrafya Kısmı'nın Ders Programı

Esami-i Dürus	Birinci Sene	İkinci Sene	Üçüncü Sene	Yekün	Mülahazat
Tarih-i Umumi	4	2	2	8	
Asr-ı Hazır Tarihi	0	0	2	2	
Tarih-i Medeniyet	0	2	2	4	
Bizans Tarihi	0	1	0	1	
Düvel-i İslamiye Tarihi	2	2	2	6	
Tarih-i Osmani	0	2	2	4	

Arkeolajya	0	1	0	1	
Etnoğrafya	2	0	0	2	
Usul-ı Tarih	1	0	0	1	
Coğrafya	2	1	1	4	
Lisan-ı Arabi	3	3	3	9	
Lisan-ı Fransevi	3	3	3	9	
	17	17	17	51	

1912’de hazırlanan nizamnamede şube yerine Fakülte tabiri kullanılmıştır. 1912’de Balkan Savaşları sırasında Darülfünun taburları oluşturulmuş ve bu yüzden birkaç ay öğretime ara verilmiştir. 1913 yılı başlarında tekrar öğretime başlanmıştır. 1911 yılında Darülfünun 5 şubeye ayrılmıştır.

- Ulum-ı Şeriye
- Ulum-ı Hukukiye
- Ulum-ı Tıbbiye
- Fünun
- Ulum-ı Edebiye

Eczacılık ve Dişçilik mektepleri, Tıp şubesine bağlandığı gibi vilayetlerdeki Tıbbiye ve Hukuk mektepleri de Darülfünuna bağlanmıştır. Ulum-ı Edebiye Şubesi Felsefe, Tarih ve Coğrafya, Ulum-i İctimaiye, Edebiyat ve El sine olarak 5 kısma ayrılmıştır. Öğretim süresi 3 yıldır. İstanbul Darülfünun’da 1912-13 öğretim yılında Edebiyat şubesinde 23 öğretim elemanı, 228’i Müslüman, 15’i Rum, 13’ü Musevi ve 10’u Ermeni olmak üzere 266 öğrenci bulunuyordu (Arslan, 1995: 56-57).

İsmail Hakkı Uzunçarşılı Darülfünun’daki öğrencilik anılarını şöyle ifade etmiştir: “ Darülfünun Edebiyat şubesi şimdiki gibi müteaddid kısımları mevcut değildi. Ahmet Mithat Efendi, Abdurrahman Şeref Bey, Ali Ekrem Bey, İzmirli İsmail Hakkı Bey, İzmirli Ziyaeddin Efendi, Hüseyin Daniş Bey, Şehbender-zade Hilmi Bey, Ahmet Hikmet Bey, Hamdullah Suphi Bey gibi değerli hocalardan ders gördük. Hepsisi konularına hakim idiler. Dersler not halinde idi. Bazı hocalarımız takrirlerini yazarak tape edilmek üzere verirlerdi. Takrirlerden bir kısmı bazı arkadaşlarımız tarafından bastırılmış olup küçük bir bedel mukabilinde alınabilirdi. Hocaların derslerinde bulunarak fazla bilgi edinmek açısından önemliydi sınavlarda bunun faydaları görülürdü. Derse devamsız olanlara bazı hocalar dikkat eder, sıkıştırıp bırakırlardı. Bazı hocalar öğrenciye sınavda, ben sizi dersimde hiç görmedim diye yüzüne karşı söylerlerdi. Darülfünun’da sınıf geçtikçe, idadideki muallim olup kürsüye çıkmak arzusu gönlümde ateşli olarak devam ediyordu. Tahsili-

mi tamamladıktan sonra tarih ve felsefe hocamız merhum Ahmed Midhat Efendi bize konferans vererek siz şimdi hoca olacaksınız, fakat daha işin başındasınız, bir şey oldum sanmayınız. Yalnız müretteb olan tahsili gördünüz, asıl çalışmanız bundan sonra olacak, adım adım mesleğinizde yükseleceksiniz. Şunu bilin ki sizden sonra gelecekler sizleri geçer. Onların sizi geçmemeleri için sizin mütemediyen çalışıp ilerlemeniz lazımdır. Size hocanız olarak nasihatim budur, demişti.” Mezun olduktan sonra Maarif Nezaretine müracaat eden İsmail Hakkı Uzunçarşılı 600 kuruş maaşla Kütahya’ya Tarih- Coğrafya öğretmenliğine tayin edilmiştir (Uzunçarşılı’ya Armağan, 1988: 14-15).

- 1912 yılında Edebiyat Şubesi’nin ders programı şöyledir:
- Edebiyat-ı Türkiye,
- Tarih-i Edebiyat-ı Türkiye,
- Edebiyat-ı Arabiye,
- Edebiyat-ı Farsiye,
- Felsefe ve Tarih Felsefesi,
- **Tarih-i Umumi,**
- **Tarih-i Osmani,**
- Coğrafya, İktisat ve Ulum-ı İçtimai (Arslan, 1995: 61-62).

Maarif Nazırı Emrullah Efendi zamanında 1912’de Darülfünunda yeni bir ıslahat programı uygulanmıştır. Bu dönemde Eczacı ve Dışçı Mektepleri Tıp fakültesine bağlanırken Şam vilayetindeki Tıbbiye Mektebi’de İstanbul Darülfünununa bağlanarak; şubeler Fakülte adını aldı ve muallimlere Müderris ünvanı verildi. I. Dünya Savaşı yıllarında Avrupa’dan gelen çok sayıdaki yabancı öğretim elemanının da çalışmalarıyla Darülfünun önemli gelişmeler gösterdi ve modern bir üniversite fonksiyonu icra etmeye başlamıştı. Darülmesai adıyla çeşitli alanlarda Enstitüler kuruldu, bunlar için kütüphaneler ve laboratuvarlar hazırlanmıştı. Darülfünun binası yeterli gelmediği için yeni binalar kiralandı, ilmi yayın faaliyetine girildi. Ayrıca 1914’de hazırlanan İslah-i Medaris Nizamnamesi ile İstanbul medreseleri Darülhilafeti’l- Aliyye adıyla tek bir medrese haline getirilmiş ve Darülfünun bünyesindeki Ulum-i Aliye-i Diniyye şubesi kapatılarak öğrencileri Darülhilafeti’nin Aliye Kısımına devredilmiştir. 12 Eylül 1914’de kız öğrenciler için Edebiyat, Riyaziyat ve Tabiiyyat şubelerinden oluşan İnas Darülfünunu kuruldu. 1917’de İlk mezunlarını veren İnas darülfünunu 1920’de ortadan kaldırıldı. Bunun üzerine 1921’den itibaren önce Edebiyat ve Fen Fakültelerinde, ardından da Hukuk Fakültesi ile Tıp Fakültesinde birer yıl olarak ilk karma eğitime geçildi. Milli Mücadele yıllarında (1918- 1923) ülkedeki bütün kurumlar gibi Darülfünun’ da ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. 1918-1919 öğretim yılı başında yabancı hocalar ülkelere dönmüşlerdir. Bütçe tasarrufları sebebiyle fakülteler için kiralanmış binaların hemen hepsi boşaltıldı; savaş sonunda terhis edilen öğrencilerin dönmesiyle geniş ölçüde yer ve hoca sıkıntısı ortaya çıkmıştır. 11 Ekim 1919 tarihli nizamname ile Fakültelere “Medrese” denmeye başlanmış ve önemli bir gelişme olarak da Darül-

fünunun ilmi muhtariyeti tasdik edilmiştir. Ayrıca Darülfünunun başına Müderrislerin seçtiği bir Darülfünun Emininin getirilmesi ve bu Eminin başkanlığında Fakülte reislerinin temsilcilerinden oluşan bir Darülfünun divanının kurulması sağlanmıştır. Aynı zamanda “devre-i deraiyye” (Sömestr) usulü uygulamaya konulmuştur (İhsanoğlu, 1993: 524).

Özerk Darülfünun’un kurulması ile ilgili ilk ciddi çabalar Edebiyat Fakültesi hocaları tarafından ortaya konulmuştur. Özellikle Ziya Gökalp ile İsmail Hakkı Baltacıoğlu, ilmin ancak, ilim adamlarına hür bir ortamın sağlanmasıyla ortaya çıkacağını ve Darülfünuna yapılacak müdahalelerin ilmi çalışmaları engelleyeceğini savunuyorlardı. 10 Mayıs 1916’da Darülfünun’un özerk olması hususundaki mazbata Edebiyat Fakültesi Muallimler Meclisinde kabul edilerek Darülfünun yönetimine gönderildi. 1919 tarihli Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi ile Türkiye’de üniversite tarihinde ilmi özerklik verilirken fiili özerk yönetim kurulmuştur. Bu düzenleme ile Edebiyat Medresesi (Fakültesi)’nde okutulacak dersler; Akvam-ı Kadime-i Şarkiye, Kurun-ı Vustada Şark Akvamı Tarihi, İslam Tarihi, Osmanlı Tarihi, Son Asırlarda Avrupa ve Devlet-i Osmaniye Tarihleri ve Siyasi Tarih. Nizamname ile tespit edilen derslerin ehemmiyeti ve genişliğine göre “kursü ve derslere” ayrılmıştır. Mevcut derslerin birleştirilmesi veya “zümrelere taksimi”; medreselerin “meslek şubelerine tefriki” Meclis-i Müderrisin teklifi Divan’ın tasvibi ve Maarif Nezaretinin kabulünden sonra uygulamaya girmiştir. (Aslan, 2004:8)

Tablo 5. Edebiyat Şubesi Ders Cetveli

	1.Sene	2.Sene	3.Sene	Yekün
Edebiyat-1 Türkiye	2	2	2	6
Tarih-i Edebiyat-1 Türkiye	1	1	1	3
Felsefe	3	3	3	9
Tarih-i Felsefe	0	1	1	2
Terbiye	0	2	0	2
İktisad	0	1	1	2
İlm-i Mahasin	2	0	0	2
Tarih-i Umumi	3	3	2 (Asr-ı hazır tarihi)	8
Tarih-i Osmani	2	1	1	4
Coğrafya	2	1	1	4
Tarih-i Edebiyat-1 Garbiye	0	0	2	2
	15	15	14	18
Arabi Lisan ve Edebiyatı	6	6	6	
Farisi lisan ve Edebiyatı	3	3	3	9
Fransızca	6	6	6	18

1915-1918 yılları arasında Edebiyat Fakültesinde 10 Alman öğretim üyesi görev yapmıştır ve bunlardan üçünün alanı tarih idi:

Dr. Lehmann- Havpt: Eskiçağ Tarihi

Dr. Mordtmann: Tarih Metodolojisi

Dr. Unger: Arkeoloji ve Eski Paralar (Arslan, 2004: 9-10).

Milli mücadele sürerken İstanbul'u işgal eden İtilaf devletlerinin tutumları Darülfünunun zor yıllar geçirmesine sebep olmuştur. Buna rağmen Darülfünun milli dava karşısında ilgisiz kalmamıştır. Paris Konferansı'nda İstanbul ve Boğazların tarafsız bir statüye dönüştürülmesi çalışmaları sırasında Darülfünun için bir muhtıra hazırlanmıştır. Bu muhtırada yapılmak istenen istilacıların haksız olduğu ve İstanbul'suz bir Türkiye'nin bağımsız kalamayacağı vurgulanmıştır. İzmir'in Yunan işgaline uğraması Darülfünun'da büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Darülfünun'da binlerce kişinin katıldığı protesto toplantısı yapıldı ve her medrese adına birer hoca konuşma yaptı. 1922 yılında Edebiyat Medresesi'nden birkaç hocanın tutumları ve zararlı faaliyetleri yüzünden Osmanlı'dan günümüze uzanan dönemde Türkiye ilk üniversite boykotu ile tanıştı. Hüseyin Daniş adlı hoca, dersinde Hazreti Ömer dönemi İslam ordusunu "Çapulcular sürüsü" olarak vasıflandırdığı gibi Türkleri'de "Her türlü feyz ve Kabiliyetten mahrum bir derbeder ve gelip geçici bir müstevli" olarak değerlendirmiştir. Ali Kemal'in Mondros Antlaşmasından sonra İngiliz mandasını isteyenlerden olduğu yayılmıştı. Rıza Tevfik, I. Murat için "Şerefsiz ve Kıymetsiz" ifadelerini kullanmış, bayrağı da "Masumların kanıyla boyanmış kanlı bir bez parçası olarak tavsif etmiştir. Cenap Şehabettin Darülfünun'daki derslerinde öğrencilere Fransız egoizmini aşıyor, Türklerin medeniyete katkısı olmayan bir millet olduğunu yaymaya çalışıyordu. Yine Edebiyat Medresesi İngiliz Edebiyatı Tarihi muallimi Ermeni Barsamyan'da milli menfaatler aleyhine çalışmakta ve fikirler yaymakta idi. Öyleki Barsamyan'ın gazetelerde yazdığı yazılar itilaf devletleri temsilcileri tarafından bile çok aşırı bulunarak sansür ediliyordu (Arslan, 1995: 73-74).

Edebiyat Medresesi'nden beş hocanın bu faaliyetleri üzerine Edebiyat Medresesi Talebe cemiyeti 12 Nisan 1922 de ittifakla aldığı kararla bu şahısları istenmeyen hoca ilan etti. Darülfünun divanı, işgal dönemi olması ve bu şahıslardan bazılarının hükümetin içinde yer alması dolayısıyla bu konuya ilgi gösteremedi. Bu arada Edebiyat Medresesi öğrencileri dersleri boykot ettiler. Fen Medresesi öğrenci cemiyeti de destek verdi. Maarif Nezareti tedbir olarak 25 Nisan 1922 tarihinde geçici olarak Darülfünunun kapatılması kararını verdi. Ankara TBMM Hükümeti Maarif Vekâleti ise 17 Nisan 1922 de Darülfünun talebe cemiyetini telgraf çekerek; öğrencilerin gösterdikleri "ulvi heyecan" takdir edilmiştir. Nihayet 2 Haziran 1922 de Darülfünun tekrar açılmış ve bu beş hocanın görevine son verilmiştir (Arslan, 1995: 74-75).

12 Ağustos 1922’de Tevfik Paşa’nın sadareti devrinde yürürlüğe giren bir kararname ile Darülfünuna “Şahsiyet-i Hükmiye” (tüzel kişilik) verilmiştir. Böylece Darülfünun ilk defa idari özerkliğe de kavuşmuş oluyordu. 1922-1923 öğretim yılında Edebiyat Medresesi Tarih şubesinde şu dersler okutulmaktaydı:

- Tarih-i Siyasi
- Türk Tarihi
- Akvam-ı İslamiye Tarihi
- Türkiye Tarihi
- Avrupa-Türkiye Münasebatı Tarihi
- Kurun-ı Vusta’da Şark Akvam-ı Tarihi
- Akvam-ı Şarkıyye-i Kadimiye tarihi
- Yunan-ı Kadim ve Roma Tarihi.

Tarih, Edebiyat, Felsefe ve Coğrafya şubelerinin kütüphanelerindeki eser sayısı 20.833’tür. Edebiyat Şubesinde 53, Felsefe Şubesinde 58, Tarih şubesinde 48 ve Coğrafya Şubesinde 38 olmak üzere Edebiyat Medresesinde 196 öğrenci vardır. Müderris ve Muallimlerin toplam sayısı 27’dir (Arslan, 2005:83-84).

Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e kadar tarih öğretmeninin en önemli kaynağı Darülfünun Edebiyat Fakültesi olmuştur. Bir yandan Yüksek Muallim Mektebi’ne giderken öte yandan Darülfünun Edebiyat Fakültesi’ne devam eden gençler, Osmanlı Döneminde Sultanilere tayin edildiği gibi Cumhuriyet döneminde de liselere tarih öğretmeni olarak tayin edildi. İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Zekai Konrapa, Darülfünun Edebiyat Kolu mezunudur. Edebiyat mezunlarının hem tarih hem coğrafya öğretmeni olarak görev almaları Alman Pedagojisinin Darülfünun programındaki etkisi olarak değerlendirilebilir (Ata, 2002: 19).

Türkiye Cumhuriyeti kuruluncaya kadar Darülfünun bu hüviyeti ile eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. Lozan antlaşmasından hemen sonra İngilizlerin boşalttığı Harbiye Nezareti binası (bugün, İstanbul Üniversitesi merkez binası) Darülfünuna tahsil edilerek yer aldığı büyük ölçüde halledilmiştir. 1923’te Ankara’da toplanan I. İlmi heyette Darülfünun ve Yüksekokullar ele alınmıştır. 3 Mart 1924 tarihinde yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile ortadan kaldırılan medreselerin yerine İlahiyat Fakültesi kurulmuş ve 1 Nisan 1924’te TBMM Darülfünuna hükmi şahsiyet tanıyarak katma bütçe ile idare edilmesine karar verilmiştir. Böylece Darülfünun ilmi, idari ve mali bakımından muhtar bir hüviyet kazanmıştır. Bu kanuna dayanarak vekiller heyetinin 21 Nisan 1924 tarihinde kabul ettiği şekil ve esaslar, Darülfünun ortadan kaldırılıp İstanbul Üniversitesi’nin kurulduğu 1933 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.

Kaynakça:

AKSOY, İlhan. (2003), Yüksek Öğretim Kurumlarında İnkılap Tarihi Öğretimi, Basılmamış Doktora Tezi Ankara. G.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

AKYÜZ, Yahya. (1996), Eğitim Tarihimizden Bugün İçin Çıkarılması Gereken Bazı Dersler ve Düşünceler. Eğitimimize Bakışlar (Koordinatör: İlhami FINDIKÇI) İstanbul. Kültür Koleji Eğitim Vakfı Yayınları.

AKYÜZ, Yahya. (2004), Türk Eğitim Tarihi (9. Baskı) Ankara. Pegem A Yayınları.

ATA, Bahri. (2002), Müzelerle ve Tarihi Mekanlarla Tarih Öğretimi: Tarih Öğretmenlerinin “Müze Eğitimine” İlişkin Görüşleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

AYAS, Nevzat. (1948), Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi, Kuruluşlar ve Tarihçeler Ankara Millî Eğitim Basımevi.

ARSLAN, Ali. (1995), Darülfünun’dan Üniversite’ye İstanbul. Kitabevi Yayınları.

ARSLAN, Ali. (2004), Türkiye’de Tarih Bölümü’nün Kuruluşu Cumhuriyetin 80. Yılında Üniversitelerde Tarih Öğrenimi, Araştırmaları ve Yayınları Semineri-Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul. GLOBUS Dünya Basımevi.

BEHAR, Büşra Ersanlı. (1992), İktidar ve Tarih, Türkiye’de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1929-1937) , İstanbul. Alfa Yayınları.

BERKES, Niyazi. (2002), Türkiye’de Çağdaşlaşma, (3. Baskı). İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.

ÇANKAYA, Mücellitoğlu Ali (1954), Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (I. Cilt) 1859- 1949 Ankara. Örnek Matbaası.

DUMAN, Tayyip. (1991), Türkiye’de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme Problemi, İstanbul. Millî Eğitim Basımevi.

ERGİN, Osman. (1977), Türk Maarif Tarihi, İstanbul. Eser Matbaası C. III-IV

İHSANOĞLU, Ekmeleddin. (1993), Darülfünun – Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.VIII, s.521-527. İstanbul.

İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI’YA Armağan. (1988), Ankara 2. Baskı Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KAYA, Hayrettin. (2002), Osmanlıdan Cumhuriyete Tarih Dersi Müfredatı. Toplumsal Tarih, Sayı:100, Nisan 2002.

KODAMAN, Bayram. (1986), Türkçülük. Doğuştan Günümüze İslam Tarihi Ansiklopedisi, (12).

KODAMAN, Bayram. (1988), Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, Ankara. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KOÇER, H.Ali. (1991), Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, İstanbul. Milli Eğitim Basımevi.

KOÇAK, Kemal. (1998), Cumhuriyetten Günümüze Tarih Anlayışı ve Orta-öğretim Kurumlarında Tarih Öğretimi (1923-1992) Yayınlanmamış Doktora Tezi G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

LEWIS, Bernard. (1988), Modern Türkiye’nin Doğuşu (Çev. Metin Kıratlı) Ankara.3. Baskı AKD TYK Türk Tarih Kurumu Yayınları.

REŞAT, Ali. (1912), Mekteplerde Tarih Dersi. Tedrisat Mecmuası No:20, 10 Mayıs 1912. İstanbul. s.50-55.

SAFRAN, Mustafa. (2002), Türk Tarihi Öğretimi ve Meseleleri Türkler Ansiklopedisi, C.17, s.936-943 Ankara.

SARINAY, Yusuf. (1994), Türk Ocaklarının Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları, İstanbul. Ötüken Yayınları.

TOGAN, A. Zeki Velidi. (1985), Tarihte Usul. İstanbul: Enderun Kitabevi.

ORTAYLI, İlber. (1986), Cevdet Paşa ve Osmanlı Tarihi Ahmet Cevdet Paşa Semineri, İstanbul, 27-28 Mayıs 1985 Bildirisinden Ayrı Basım.

ORTAYLI, İlber. (1996), Maarifin Son 150 Yıldaki Serencamı Ankara Yeni Türkiye, Ocak-Şubat ,Yıl 2, Sayı: 7.

ORTAYLI, İlber. (2005), Gelenekten Geleceğe, (11. Baskı). İstanbul. Ufuk Kitapları Yayınları.

ÖZTÜRK, Cemil. (1996), Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası, Ankara. AKD TYK Türk Tarih Kurumu Yayınları.

UÇGUN, Duygu. (2006), Cumhuriyet Döneminde Türkçe Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara. G.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

UNAT, F.Reşit. (1964), Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış Ankara. Milli Eğitim Basımevi.

YALÇIN, Durmuş-AKBIYIK, Yaşar, ve Diğerleri (2000), Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

YAVUZYİĞİT, M. Hikmet. (1999), Mülkiye Tarihi, Ankara. Mülkiyeliler Birliği Yayınları.

YÜCEL, Hasan Ali (1938), Türkiye’de Orta Öğretim, İstanbul. Devlet Basım Evi.